

KAT EN KERK. EEN PROBLEMATISCHE RELATIE IN DE MIDDELEEUWEN

Marc Hanson

België telt nu al meer dan twee miljoen huiskatten. De kat is, net als de hond, een gezelschapsdier geworden. Dat is niet altijd zo geweest. De Bijbel spreekt niet over de kat, zelfs niet in de opsomming van reine en onreine dieren. In zijn bekende etymologische encyclopedie in vele delen wijst de Spaanse bisschop Isidorus van Sevilla (zevende eeuw) op de kat (*musio*) als muizenvanger, (*musus*=muis). Dankzij zijn/haar speciale ogen kan het dier zelfs in het donker jagen. De filosoof-theoloog Albertus de Grote (*De animalibus*, 1254-1257) beaamt wat Isidorus schrijft en voegt nog meer details toe. De kat bestaat in verschillende kleuren, laat zich door de mens graag aaien en is zeer hygiënisch. De middeleeuwse monniken vinden de kat aangenaam gezelschap, bijvoorbeeld tijdens het lastige en vaak saaie kopieerwerk. Katten verjagen ook de muizen uit hun tiendschuren, paardenstallen en opslagplaatsen.

Maar vanaf het eind van de twaalfde eeuw wordt de kat meer en meer in verband gebracht met het kwaad en de demonenleer. Geleerde theologen geloven dat Satan werktuigen gebruikt om te trachten de mensheid te beschadigen en zelfs te vernietigen. Zijn belangrijkste werktuig was al eerder de verleidende vrouw, nu komt daar de grote, zwarte kat bij. Weldra verschijnen afbeeldingen waarin heksen vermomd als katten zich meester maken van de mannelijke edele delen. In zijn bul *Vox in rama* (1233) plaatst ook paus Gregorius IX de kat resoluut in deze demonologische context. Ketterse sekten als manicheeërs, albigenzen en katharen (*cathari* is afgeleid van chat) vereren de duivel onder de vorm van een zwarte kat. Zwart wordt beschouwd als de kleur van de dood, het bederf, de lelijkheid en de ketterij. Deze negatieve visie van vooral kerkelijke geleerden sluit overigens aan bij het volksgeloof, dat katten verbindt met magie, hekserij, ongeluk, tegenslag en vrouwelijke seksuele ontsporingen.

Als gevolg van dit alles braken er voor de meeste (zwarte) katten trieste tijden aan. Net als duizenden vrouwen (heksen) werden zij opgejaagd, gekweld, mishandeld en zelfs levend verbrand. Van kattenprocessen of specifieke terechtstellingen van katten in de Nederlanden zijn er echter geen schriftelijke sporen. Maar vanaf de hoge middeleeuwen heeft de Kerk wel een zeer negatief imago van de kat gepropageerd. Dat beeld is zeer lang blijven hangen.

De middeleeuwse literatuur en de iconografische bronnen bieden echter een genuanceerder beeld, zelfs na de twaalfde eeuw. Behalve op de negatieve, wijzen zij ook op de positieve eigenschappen van de kat. Allerlei kunstenaars prijzen de intelligente en onvermoeibare (muizen)jagers en hun schitterende ogen, vooral in het donker. Sporadisch herkennen zij hun onafhankelijke ge-

drag, dat symbool staat voor de vrijheid die ze zelf ook nastreven. Families met namen als Boschat, Caters, Cats, Kets, maar ook Muijs, Muuser, Maus enz. nemen de kat op in hun wapen(schild). Zij staan dus positief tegenover het dier, dat dikwijls in sabel (zwart) wordt afgebeeld. Ook in de toponymie (straten, pleinen, bossen, rivieren, bergen ...) heeft de kat een plaats verworven. Denken we aan Kattenstraat, Katerstraat of plaatsen als Kathoek, Katham, Kattendijke, Katwoude of de Mont du Chat. Ook brouwerijen en herbergen droegen en dragen soms namen die verwijzen naar de kat.

Tekenaars beeldden tegenstanders, bijvoorbeeld humanisten, wel eens af met een kattenkop. Onder invloed van de stigmatiserende kerkelijke traditie overwegen ook bij middeleeuwse kunstenaars toch de negatieve kenmerken van het dier. De kat wordt beschreven of getekend als een sluwe, listige dief. Als je even niet oplet, verdwijnt hij/zij met een stuk vlees, vis of kaas uit de kast of de keuken. Anderen beschrijven de grote luiheid van de kat. Hij/zij slaapt gedurende zeventig procent van de tijd. In Reinaert de Vos (13de eeuw) wordt Tibert de kater, toch meestal voorzichtig, bij de pastoor het slachtoffer van zijn gulzigheid (naar muizen). Ten slotte wordt de kat wellustig genoemd. Schrijvers en kunstenaars verwijzen naar zijn/haar overdreven seksuele appetijt en wild en luidruchtig copuleren. Het vangen van muizen krijgt vaak ook een erotische connotatie. "Sonder mauen muijsen" verwijst in de Lage Landen naar een geheime seksuele relatie. De Duitse auteur Freidank (begin 13de eeuw) stelt: "Eine Metze (hoer) und eine Katze leben nach gleichen Satze".

Epiloog

Pas rond het midden van de zeventiende eeuw kreeg de kat bij de mensen thuis een bescheiden plaats. De meeste katten moesten echter zien te overleven en ze bleven dikwijls het slachtoffer van bruto volksvermaak. Pas vrij recent zijn katten gewaardeerde huisdieren, die zelfs door hun baasjes worden opgespoord bij verdwijning. Toch worden zelfs nu nog allerlei 'menselijke' eigenschappen kritiekloos aan katten toegeschreven. Oude (negatieve) tradities werken soms lang door, ook als het gaat om dieren.

Een man met een knuppel in de hand bedreigt een vluchtende kat met penis en testikels in de bek.

Uit: Vincent de Beauvais, *Speculum doctrinale* (eind 13de eeuw), in Stadsbibliotheek Brugge, handschrift 251, fol. 299 v°. Overgenomen uit E. AERTS, *La relation ...*, p. 214.

Meer lezen

R. VAN UYTVEN, *De papegaaï van de paus. Mens en dier in de Middeleeuwen*, Leuven, 2003.

C. EVERAERT, *Dierenopvattingen en –voorstellingen in de stand van de kennis in de 13de eeuw (lic.verh.)*, Leuven, 2003-2004.

E. AERTS, *La relation entre l’homme et le chat dans les anciens Pays-Bas au moyen âge et à l’époque moderne. I. Le chat utile, diabolique et imaginaire*, in: *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift*, 2015, deel 84, p. 212-222.

A. Moesen, *De kattenfeesten te Ieper*, *Van Mensen & Dingen*, 3(2005)4 p 377-399.